

1. Ο «Πρίγκηψ με τὰ κρίνα» ή «Ιερέας βασίλισσας» τῆς Κνωσοῦ. Αναπαράσταση τοῦ 1926 ἀπὸ τοῦς Α. Ἐβάνς καὶ Ζιγιερὸν γιό.

8. Ο «Πυγμάχος με τὰ κρίνα» (σχέδιο τοῦ συγγραφέα). Ὁ κορμὸς βρίσκεται στὴ φυσιολογικὴ τοῦ θέσε. Τὸ ἄριστερό χερὶ εἶναι ψάμμενο, ὅπως τὸ ἀπαιτεῖ τὸ τετμημένος μεζῶν θωρακικός μῦς, καὶ τὰ πόδια βρίσκονται στὴν ἴδια στάση με αὐτὰ τῶν πυγμαχῶν τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Ὁ πυγμάχος τῆς Κνωσοῦ με τοὺς κρίνους

Στεφανωμένος με ἕξι ἄνθη κρίνου καὶ ἕναν θύσανο ἀπὸ φτερά, με νεανικό καὶ ἐξωγήνιο πρόσωπο, με μακριὰ μελαχρινὴ κόμη, πού πέφτει κατὰ μήκος τοῦ αὐχένα πίσω ἀπὸ τὸν ὦμο, με τὸ δεξιὸ βραχίονα ἀναδιπλωμένο μπροστὰ στὸ στήθος, ντυμένος με ἕνα περιζῶμα πού τυλίγεται γύρω ἀπὸ τὴ δαχτυλιδένια του μέση, περπατᾷ ἤρεμα καὶ σταθερά, κρατώντας στὸ ἄριστερό του χερὶ τὸ λουρί ἑνὸς ἱεροῦ ζώου. Με τὴ μορφή αὐτὴ ἐμφανίζεται ὁ περιφημος «πρίγκηψ με τὰ κρίνα» τῆς Κνωσοῦ, πού ἀπὸ τὸ 1926 ἐκτίθεται στὸν πρῶτο ὄροφο τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου τοῦ Ἡρακλείου (εἰκ. 1).

Μπορεῖ ὅμως κανεὶς νὰ τὸν θαυμάσει καὶ ἄλλοῦ: Στὰ ἐρεῖπια τοῦ ἀνάκτορου τῆς Κνωσοῦ ἔνα πιστό του ἀντίγραφο τοποθετήθηκε σὲ ἕναν τοῖχο εἰδικὰ κατασκευασμένο γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ (εἰκ. 2). Στὰ βιβλιοπωλεῖα, ἡ μορφή του δεσπόζει στὸ ἐξώφυλλο τῶν πολυἀριθμῶν ἀρχαιολογικῶν ὁδηγῶν τῆς Κρήτης. Στὰ περίπτερα, διάφορες κάρτ-ποστάλ ἐπιτρέπουν τὴ διάδοση τῆς εἰκόνας του στὸν κόσμο ὁλόκληρο. Ὁ «πρίγκηψ με τὰ κρίνα» ἔχει γίνει πιά μία ἀπὸ τίς πιὸ δημοφιλεῖς μορφές τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ.

Κι ὅμως ὁ «πρίγκηψ με τὰ κρίνα» δὲν εἶναι παρὰ προϊόν φαντασίας, μία χίμαιρα πού γεννήθηκε στὸ μυαλό τοῦ Σέρτ Άρθουρ Ἐβάνς, ὁ ὁποῖος πίστεψε πῶς ἀνακάλυψε τὴν προσωπογραφία τοῦ «Ἱερέα-βασίλισσας», δηλαδὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Μίνωα.

Δρ. Jean Coulomb

Διευθυντὴς Κλινικῆς τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τῆς Μασσαλίας

Η ιστορία

Η ιστορία αρχίζει το 1901, στις 11 Μαΐου. Έκεινη τη μέρα ο Α. Έβανς και ο βοηθός του Δ. Μακένζι αρχίζουν την ανασκαφή ενός μικρού ορθογώνιου δωματίου στη νότια πλευρά του ανάκτορου. Το πρώτο ενδιαφέρον εύρημά τους είναι το έδαφος: Σε βάθος 30 μόνα εκατοστών δύο μεγάλα τμήματα ενός ανάγλυφου από κόνιαμα (στούκο), που παριστάνουν το άριστο ποδοκίχτη άνθρωπο (μυρή και κνήμη). Τις επόμενες μέρες, στη βορειο-ανατολική πλευρά του ίδιου αυτού δωματίου οι αρχαιολόγοι βρίσκουν, σε 1,50 μ. βάθος, άλλα τμήματα ενός εξαιρετικά επίσης ενδιαφέροντος ανάγλυφου: Τό ενα παριστάνει το μεγαλύτερο μέρος ενός στέματος στολισμένου με κρινανθούς, στο κάτω μέρος του οποίου έχει διασωθεί, σχεδόν ανέπαφο, ένα άριστο αούτι. Τό άλλο τμήμα παριστάνει έναν άνδρικό κορμό σχεδόν άθικτο¹.

Ο Α. Έβανς δημοσιεύει τό εύρημά του στο Annual of the British School at Athens². Περιγράφει σύντομα τρία θραύσματα (κνήμη, κορμό, στέμμα) και σημειώνει σαφώς πως ανήκουν σε διαφορετικές παραστάσεις. Σχετικά μέ τον κορμό γράφει πως «ή στάση και τό σφισμένο χέρι θά μπορούσαν να υποσημαίνον έναν πυμαχο». Στη περιλήψη που απευθύνει στον Μπασανέκ, για τó Χρονικό του στο Journal of Hellenic Studies³, αναφέρει επίσης ότι τó κομμάτι δέν ανήκουν στο ίδιο άτομο. Μερικά όμως χρόνια αργότερα, αυτά τó ανάγλυφα τμήματα συνενώθηκαν για ν' αποτελέσουν ένα και μόνο πρόσωπο. Τό μέρος που έλειπαν αναπαραστάθηκαν από τον ζωγράφο Ζιγιερόν, πατέρα, που εργαζόταν κάτω από τήν επίβλεψη του Έβανς. Τό σχέδιο του προσώπου έγινε μέ βάση το πορτραίτο που ύπήρχε σ' έναν γλυπτό σφραγιδολίθο της MM II φάσης (1900-1700 π.Χ.)⁴, που είχε βρεθεί στο «στρώμα μέ τó ιερογλυφικό» (hieroglyphic deposit) του ανάκτορου. Στο δεξί, λυγισμένο χέρι κρατά τό βασικό σκήπτρο (εικ. 3)⁵.

Η πρώτη αυτή αναπαράσταση τής προσωπογραφίας του βασιλιά Μίνωα δέν ικανοποίησε τον Έβανς. Το 1926, ο Ζιγιερόν γιός, αλλάζει ορισμένες λεπτομέρειες για ν' αποκτήσει ο βασιλιάς ιερό χαρακτήρα. Τό σχέδιο παρουσιάζει τώρα τό ιδανικό πρόσωπο ενός νέου άνδρα (όπως ο Φαραώ στην αιώνια νεότητά του), τό άριστο χέρι χαμηλώνει και δέν κρατά πιά τό βασικό σκήπτρο αλλά τό λουριό ενός ιερού ζώου (σφιγγας ή γρύπα). Έτσι γεννήθηκε ο «Ιερέας - βασιλιάς» Μίνωας, εύφημη ανάμειξη τμημάτων μινωικού ανάγλυφου και σύγχρονης ζωγραφικής. Ο Α. Έβανς εξήγησε⁶ πως ή αναπαράσταση αυτή του «Priest-King» μπορούσε να αιτιο-

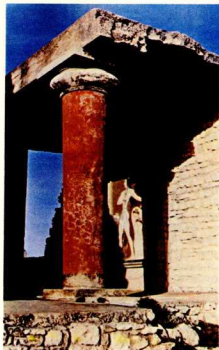
λογηθεί από τήν ύπαρξη μίας παραπλήσιας φηγούρας που τήν βρίσκουμε σ' έναν σφραγιδολίθο από τό μυκηναϊκό τάφο του Βαφειού στη Λακωνία, ο οποίος περιείχε πλήθος αντικειμένων εισαγμένων από τήν Κρήτη, και ειδικότερα τó δύο βασιμιαία χρυσά κύπελλα του Έθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου. Στο σφραγιδολίθο αυτό εμφανίζεται ένας ιερέας μέ μακρύ ένδυμα και ένα γρύπα⁷. Καί άλλα αρχαιολογικά εύρηματα παρομοιάζουν μία ανθρώπινη μορφή, μέ τó χέρι προς τó κάτω, που κρατά τό λουριό ενός ζώου. Όρισμένα από αυτά είναι γνωστά από παλιά, όπως τό τμήμα ελεφαντοστέινης πυξίδας (κουτιού) από τήν Έγκωμη της Κύπρου, που δημοσιεύτηκε τό 1900⁸, ή ένα τμήμα ελεφαντοστέινο πλακιδίου από τή Μίδα της Αργολίδας που δημοσιεύτηκε τό 1931⁹. Πιο πρόσφατες είναι δύο δημοσιεύσεις που έκαναν γνωστά άλλα σχετικά έργα και στηρίζουν τήν αποκατάσταση των Έβανς και Ζιγιερόν:

α). Τό 1960, ο Γάλλος αρχαιολόγος Α. Ντεσσέν (Dessenne) αποκρυπτογράφησε τήν έντονα φθαρμένη έχγαρακτη παράσταση τής ελεφάντινης έχγάρτιδας που είχε βρεθεί τό 1888 ο Χρ. Τσούντας στον τάφο 49 των Μυκηνών. Η σκηνή δείχνει «έναν άνδρα έστειμμένο, μέ ρούχα και στάση απόλυτα όμοια μέ αυτά του πριγκίπου τής Κνωσού, να κρατά από τό λουριό μία σφιγγά, έστειμμένη και αυτή μέ διάδημα» (βλ. Έθν. Αρχ. Μουσείο, πυξίδα αρ. 2476 και τό σχέδιο που τή συνοδεύει)¹⁰.

β). Ο καθηγητής Στ. Άλεξίου δημοσίευσε τό 1962 έναν σφραγιδολίθο από σαρδόνυχα, που χρονολογείται στη YM II φάση (1450-1400 π.Χ.). Πρόέρχεται από τό όροπέδιο του Λαλαίου και φέρει τήν εικόνα μίας ανδρικής μορφής, που κρατά έναν γρύπα, πράγμα που έννοει τή σύνδεση του Έβανς¹¹. Τό σύνολο των έχγαρακτων αυτών παραστάσεων θά έσπευε να θεωρηθεί αρκετό για να μίας πείσει πως ή αποκατάσταση που βρίσκειται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου είναι απόλυτα όρθη. Στην πραγματικότητα όμως δέν συμβαίνει αυτό, και θά εκθέσω τό λόγο.

Τά εύρηματα

Άς εξετάσουμε πρώτα τή φωτογραφία του κορμού του υποτιθέμενου «Ιερέα-βασιλιά» (εικ. 4). Παρτηρούμε πως όλοι οι μύς είναι έντονα συνεσταλμένοι. Μπρός από τό δεξιό ώμο, ο δελτοειδής μύς προεξέχει. Ο δικέφαλος μύς των βραχιόνια, ο εκτείνοντες μύς των τήχη και ο τένοντας του δεξιού μείζονα θωρακικού μύος είναι διογκωμένοι από κάποια προσπάθεια. Είναι σαφές ότι ή συστολή αυτών των μυών δέν ταιρια-

2. Αντίγραφο του ανάγλυφου του Μουσείου στη νότια είσοδο του ανάκτορου της Κνωσού. Τό στέμμα, ο κορμός και ή άριστερή κνήμη θρέβησαν στο μικρό χώρο που φαίνεται στο δεξί κάτω μέρος τής φωτογραφίας. Η κινουσοπία που σχηματίζει φωτογούτο είναι ένπηση του Έβανς και δέν στήριζεται σε κανένα αρχαιολογικό τεκμήριο.

3. Ο βασιλιάς Μίνωας. Πρώτη αναπαράσταση του Έβανς και Ζιγιερόν πατέρα. Παρτηρίστε τό άρρενωπό πρόσωπο, τό άνδραμικμένο χέρι που κρατά τό βασικό σκήπτρο, τό σύνολο τής κόμης είναι ζωγραφισμένο πίσω από τόν ώμο, χωρίς να ξεφεύγουν δούστρηχι κατά μήκος του σάχνα.

ζει με τήν ήρεμη και χαλαρή στάση της φιγούρας, όπως έχει αναπαράσταθει.

Υπάρχουν όμως και σημαντικότερα στοιχεία. Η μάζα του αριστερού μείζονα θωρακικού μύος βρίσκεται τενωμένη προς τα επάνω, γεγονός που σημαίνει αναγκαστικά πως και ο άριστερος βραχιόνιος, που λείπει, είχε κίνηση προς τα άνω¹².

Αυτά είναι αναμφισβήτητα ανατομικά δεδομένα. Ό,τι και να ισχυρίζονται οι περισσότεροι αρχαιολόγοι, όρισμένοι καλλιτέχνες της μινωικής περιόδου παρατήρησαν και συχνά απεικόνισαν την ανθρώπινη ανατομία στις παραμικρές της λεπτομέρειες. Έχω ήδη δείξει άλλου ότι ο μουσικός με το οστρό, που είναι χαραγμένος πάνω στο «άγγείο των θεριστών», το οποίο άποκαλύφθηκε το 1901 στο μικρό ανάκτορο της Άγιας Τριάδας (Μεσαρά), αποτελεί ένα μοναδικό μάρτυρα ανατομίας, που θα άξιζε να χρησιμοποιηθεί σαν έμβλημα της Ιατρικής Σχολής της Ελλάδας¹³. Εάν λοιπόν στην Κνωσό ο άριστερος μείζον θωρακικός μός του κορμού από κόνιαμα είναι τενωμένος προς τα επάνω, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία για τη στάση του αντίστοιχου βραχιόνιου: Ο βραχιόνιος, ήταν, χωρίς άλλο, ύψωμένος.

Ο άριστερος αυτός ύψωμένος βραχιόνιος (και όχι κατεβασμένος όπως έχει ζωγραφιστεί στην αναπαράσταση), καθώς και οι άλλοι συντεταγμένοι μύες, φέρουν στο νότιο την παράσταση του κορμού ενός αθλητή σε μεγάλη προσπάθεια. Τι είδος αθλητής θα μπορούσε να είναι; Η απάντηση δεν βρίσκεται μακριά στην περίπτωση αυτή: Ο αθλητής ήταν πυγμάχος. Ο ίδιος ο Έθανς είχε την υπόνοια αυτή, όταν το 1901 ανακαλύφθηκε ο κορμός, όπως αναφέραμε πιο πάνω.

Πραγματικά, οι άγώνες πυγμαχίας είναι, μετά τα ταυροκαθήφια, το συχνότερα απεικονισμένο άθλημα στη μινωική πλαστική. Έχω καταγράψει συνολικά 21 παραστάσεις πυγμαχών: αυτές είναι:

1- Ο πυγμάχος που βρίσκεται χαραγμένος στο θραύσμα ενός αγγείου της Κνωσού, που ανακαλύφθηκε στο ΒΑ τμήμα του ανακτόρου¹⁴.

2- Ο πυγμάχος στο αποτύπωμα μιας σφραγίδας από τα «Ιερά θησαυροφυλάκια» της Κνωσού¹⁵.

3- Οι δύο πυγμάχοι, οι χαραγμένοι στο θραύσμα αγγείου που βρέθηκε στο «μικρό ανάκτορο» της Κνωσού, στο χώρο που ονομάζεται «Στά Έλληνικά»¹⁶.

4- Ο πυγμάχος που είναι χαραγμένος στο θραύσμα του ρυτιού που βρίσκεται στο Μουσείο of Fine Arts της Βοστώνης¹⁷.

5- Ολόκληρος πυγμάχος από ελεφαντόδοντο που ανακαλύφθηκε κοντά στη βασιλική οδό, στην Κνωσό¹⁸.

4. Ο κορμός από κόνιαμα ανάγλυφο. Φωτογραφία του 1901. Ο φωτισμός τονίζει τους μύς.

6- Ο ζωγραφιστός πυγμάχος στο μικρό τμήμα από τοιχογραφία της πολυτελούς οικίας Α στην Τύλιο¹⁹.

7- Οι δύο νέοι πυγμάχοι της θραυμασίας τοιχογραφίας από την αίθουσα Β1 στο Ακρωτήρι της Σαντορίνης²⁰.

8- Οι δώδεκα πυγμάχοι που βρίσκονται χαραγμένοι πάνω στο ρυτί που ανακαλύφθηκε στο μικρό ανάκτορο της Άγιας Τριάδας, σπασμένο σε δέκα σκόρπια κομμάτια²¹.

Το τελευταίο αυτό εύρημα, που δικαιολογημένα ονομάστηκε το «άγγείο των πυγμαχών» (εικ. 5), είναι το κυριότερο ντοκουμέντο σχετικά με τη μινωική πυγμαχία, γιατί δείχνει θαυμάσια διατηρημένους αθλητές, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αγωνίζονταν. Υπάρχουν πολύ στενές ομοιότητες ανάμεσα στον κορμό του πυγμαχού από την Κνωσό και όρισμένους πυγμαχούς του αγγείου της Άγιας Τριάδας. Η εικόνα 6 δείχνει έναν από αυτούς, που μόλις έφριξε κάτω τον αντίπαλό του: φαίνεται ο άριστερος βραχιόνιος του σηκωμένος και ο άριστερος μείζον θωρακικός του μός είναι τενωμένος προς τα επάνω από την άνοδική κίνηση του ώμου, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τον κορμό της Κνωσού. Η ίδια παρατήρηση ισχύει και για έναν δεύτερο πυγμαχό του ίδιου αγγείου. Αυτές οι πλαστικές λεπτομέρειες μαρτυρούν μία πολύ μεγάλη δεξιοτεχνία, τεχνική και ανατομική.

Οι πυγμάχοι του ρυτιού της Άγιας Τριάδας φορούν ένα περιδέραιο με δέ φαίνεται καθόλου να τους ενοχλεί στον ρημτικό τους αγώνα (βλ. εικ. 6). Δεν πρέπει λοιπόν να άπορεί κανείς βλέποντας τον πυγμαχό της Κνωσού να φορά και αυτός ένα δια-

κοσμητικό περιδέραιο. Όπως φαίνεται στην εικόνα 4, τούτο αποτελείται από κρινανθούς (δυστυχώς δεν φαίνεται πιά το άνθος που στόλιζε την περιοχή της άριστερης κλειδας, όπως και το κεντρικό άνθος που είναι σθραμένο). Η ύπαρξη του ζωγραφισμένου με έρυθροκάστανο χρώμα επάνω στο κόνιαμα τούτου του περιδέραιου δικαιολογεί την ονομασία του «πυγμαχού με τα κρίνα»²².

Ο αναδιπλωμένος δεξιός βραχιόνιος του αθλητή της Κνωσού βρίσκεται σε άμυντική θέση. Πραγματικά, οι Κρήτες πυγμάχοι, για να ριζούν κάτω τον αντίπαλό τους, τον χτυπούσαν στο υπογάστριο. Το άγγείο της Άγιας Τριάδας επιβεβαιώνει τη θεωρία αυτή με δύο στοιχεία. Στην πρώτη ζωφόρο, ένας ρωμαλέος πυγμάχος σε πλάγια όψη, δίνει ένα δυνατό χτύπημα, που θα είχε σίγουρο αποτέλεσμα για την απόσπαση της νίκης, με τη δεξιά του γροθιά, στο ύψος της ζώνης του αντιπάλου του. Στην τρίτη ζωφόρο, όλοι οι πυγμάχοι φορούν κράνος. Δύο πυγμάχοι, παρά την προστασία αυτή βρίσκονται στο έδαφος και έχουν κουβαριαστεί (εικ. 7), γεγονός που αποδεικνύει ένα δυνατό χτύπημα στο επιγάστριο ή στο στήθος, τρωτές περιοχές λόγω έλλειψης νεύρων. Το χτύπημα στο ηλικό πλέγμα είναι δυνατό να προκαλέσει πολύ σοβαρές ανακοπές. Ο πυγμάχος της Κνωσού, καλός γνώστης της πυγμαχικής τεχνικής, προστατεύεται με το αναδιπλωμένο του χέρι από ένα τέτοιο κεραυνοόλο χτύπημα.

Η δεξιά του παλάμη είναι κλειστή. Αιτή η γροθιά άποτελεί ένα έπιπλέον έλεπήχημα για την άποψη πιά πρόκειται για πυγμάχο. Διαπιστώνουμε

πώς δέν φορά γάντια. Πολλοί είναι όμως οι πυγμάχοι των μινωικών χρόνων που αγωνίζονται με γυμνά χέρια, όπως βλέπουμε σε δύο παραδείγματα του αγγείου της 'Αγίας Τριάδας'⁵.

Ό πυγμάχος με τά κρίνα

Η στάση του κορμού της Κνωσού δείχνει πως ό πυγμάχος στόν όποιο άνηκε θά είχε στάση ανάλογη με αυτήν του πυγμάχου της 'Αγίας Τριάδας (βλ. εικ. 6). Πρόκειται γιά τήν πύο συνηθισμένη στάση των μινωικών πυγμάχων, σύμφωνα με τήν κρητική καλλιτεχνική συμβατικότητα, πιθανότατα έμπνευσμένη από τήν αιγυπτιακή

7. Λεπτομέρεια της ζωφόρου 3: Παρά τό κράνος του, ό πυγμάχος έχει πέσει στό έδαφος. Η στήση του έκφραζει τόν τρομερό πόνο που του προξένησε ένα χτύπημα στό στόμαχό ή στό στήθος.

τέχνη: Ό κορμός εικονίζεται κατά τήν πρόσθια όψη, ενώ τό πρόσωπο και τά κάτω άκρα σε πλάγια όψη. Χωρίς μεγάλο δισταγό μπορεί λοιπόν να προτείνω τή στάση της εικόνας 8: «Ό πυγμάχος με τά κρίνα» αγωνίζονταν με τό άριστερό χέρι ύψωμένο προς τά έμπρός, ενώ με τό δεξί φυλαγόταν, δείχνοντας τή δεξιά του πλευρά.

Έψαξα ανάμεσα στα θραύσματα από

5. Τό «άγγείο με τούς πυγμάχους» της 'Αγ. Τριάδας. Ανακαλύφθηκε σε δέκα θραύσματα σκορπισμένα. Ζωφόρος 1: Σκηνή πυγμαχίας, κοντά στη λαή, άποκατάσταση. Ζωφόρος 2: Σκηνή ταυρομαχίας με άθλητή πληγμένο από τά κέρατα του ταύρου. Ζωφόρος 3: Σκηνή πυγμαχίας με άθλητές που φορούν κράνη και γάντια. Ζωφόρος 4: Πυγμαχία με γυμνά χέρια. Τρεις άθλητές νικητές και τρεις ήττημένοι.

6. Λεπτομέρεια της ζωφόρου 4: Πυγμάχος που μόλις έβριξε κάτω τόν αντίπαλό του. Αυτό τό χαρακτηριστικό άποτελεί έργο ύψηλής τέχνης της μινωικής περιόδου. Θαυμάει κανείς τήν καθαρότητα της γραμμής, τή δύναμη του μαχητή, τήν αμορφιά του προσώπου του, τή χάρη της κόμης του καθώς και τό χιουμοριστικό στιγμιότυπο του νικημένου άθλητή που κάνει τούμπρα.

κονίαμα, που προέρχονται από το πάλι της Κνωσού και που φυλάγονται στις αποθήκες του Αρχαιολογικού Μουσείου του Ήρακλείου, για να βρω τμήματα που θα μπορούσαν να συμπληρώσουν το σώμα του βαυμάσιου αυτού άθλητή. Χάρη στην εύγνεια του καθηγητή κ. Ί. Α. Ζακελλαράκη, εφόρου αρχαιοτήτων κεντρικής Κρήτης και διευθυντή του Αρχαιολογικού Μουσείου, στάθηκε δυνατό να μελετήσω δύο εξαιρετικά ενδιαφέροντα κομμάτια.

Τό ένα από αυτά είναι τμήμα ανάγλυφου, τό οποίο μπορεί θραυσμένα να άνηκε στό άνω μέρος του μπρού του πυγμάχου μας (εικ. 8). Οι διαστάσεις, ή τεχνική του ανάγλυφου, ή απόδοση της μυικής μάζας έναρμονίζονται άπóλυτα πρós τόν κορμό μέ τά κρίνα. Στό πίσω μέρος, ένα τμήμα περιώμα-τος μέ λεπτή διακόσμηση από κόκκι-νες θούλες θυμίζει τό ένδυμα που φορούσαν συνήθως οι Κρήτες άθλη-τές.

Τό δεύτερο τμήμα είναι ακόμα πιό ενδιαφέρον (εικ. 9). Ή αυτό άπεικονί-ζεται ή έσωτερική πλευρά ενός θρα-χίωνα που καταλήγει σέ μία άπειλητι-κή γροθιά, ή όποια μής επιτρέπει να αποδώσουμε μέ βεβαιότητα τό τμήμα αυτό σέ έναν πυγμάχο. Από όσα γνω-ρίζω, είναι τό μόνο ανάγλυφο τμήμα θραχίωνα σ' αυτή τή σtάση. Άνήκει λοιπόν σέ έναν πυγμάχο, ό όποιος στέκεται σέ σtάση αντίθετη από αυτήν του «πυγμάχου μέ τά κρίνα».

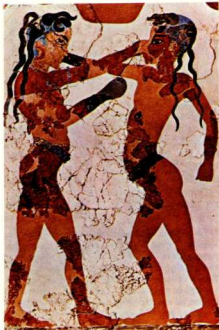
Είμαστε λοιπόν σέ θέση να πούμε μέ βεβαιότητα ότι οι τοίχοι του ανάκτο-ρου της Κνωσού έφεραν, γύρω στό 1500 π.Χ. ανάγλυφα από κονίαμα που παρίσταναν δύο πυγμάχους άντιμέ-τωπους, σέ φυσικό μέγεθος.

Τό γεγονός αυτό δέν πρέπει να μής εκπλήσσει. Έχουμε τό πρότυπο δύο άντιμέτωπων νέων πυγμάχων στην τοιχογραφία που τό 1970 ανακάλυψε ό Σπ. Μαρινάτος (εικ. 10). Εφόσον στην Τύλισο και τή Σαντορίνη οι κά-τοικοι στόλιζαν τούς τοίχους τών πολυτελών οικιών τους μέ τοιχογρα-φίες που παρίσταναν πυγμάχους, άναμφισβήτητα τούτο σημαίνει πώς ή άγωνιστική αυτή εκδήλωση, ή όποία στην Κρήτη ήταν έξίσου δημοφιλής μέ τίς ταυρομαχίες, θά μπορούσε ν' άπεικονίζεται και στό πολιτιστικό, οι-κονομικό και θρησκευτικό κέντρο της Κνωσού, στου όποιου τούς τοί-χους ύπήρχαν, χάρη σέ έξαιρετικούς καλλιτέχνες του είδους, ανάγλυφα μέ παραστάσεις ταυρομαχίας.

Όλος ό κόσμος γνωρίζει τήν περίφη-μη κεφαλή ταύρου από στόιχο του Αρχαιολογικού Μουσείου Ήρακλεί-ου, της όποιας τό όμοίωμα στολίζει τή βόρεια ξαναχτισμένη είσοδο του ανάκτορου της Κνωσού (εικ. 11). Δί-καia ό Ά. Έβανς τή θεωρούσε σάν «ένα από τά ώραιότερα επίτευγματα της μινωικής τέχνης». Δέ διατάζω να

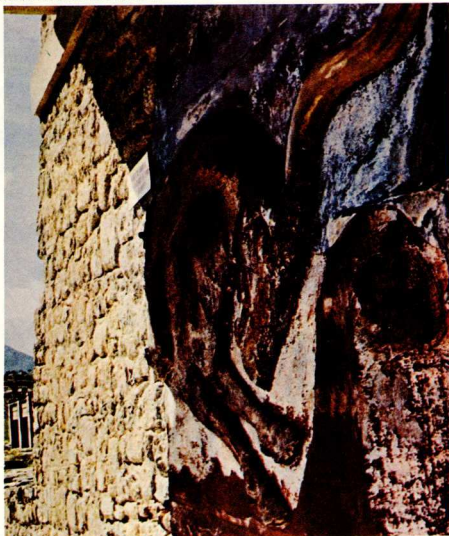

9. Τμήμα ανάγλυφου που αναπαριστά τό δεξι χέρι ενός πυγμάχου πλάσμένου στην ίδια σtάση μέ αυτό του δεξιού πυγμάχου της Σαντορίνης. Τό θραχίό δέν είναι, στην περίπτωση αυτή, μόνο διακοσμητικό. Δυναμώνει τόν κορμό κατά τό ίδιο άθλημα που είναι ή πυγμαχία.

10. Οι νεαροί πυγμάχοι της τοιχογραφίας από τήν αίθουσα Β1 στό Άκρωτήρι της Σαντορίνης. Ό άριστερός πυγμάχος έχει τό άριστερό του χέρι προτεταμένο, τό δεξι είναι σέ θέση άμυ-νου. Τό περιδέραιο του είναι άνάλογο μέ αυτό του «πυγμάχου μέ τά κρίνα». Η τεχνική του ανάγλυφου της Κνωσού επέθαλε τήν κατ' ένώ-πιον απόδοση του κορμού μέ τό χέρι κολλημένο στό σώμα, ένώ στη Σαντορίνη, ή ζωγραφική επέ-τρεψε τήν απόδοση μίας πιό ρεαλιστικής πλά-σης σtάσης.

11. Βόρεια ξαναχτισμένη είσοδος του ανάκτορου της Κνωσού μέ τό χρωματιστό αντίγραφο του ανάγλυφου που παρίστανει ακνή ταυρομαχίας. Είναι πιβονό ή ακνή τής πυγμαχίας μέ διακοσμού-ση τής νότια είσοδο του ανάκτορου.

Εικ. 8. Βλέπε σελ. 22

πώ ότι ο κορμός πώ θρέμει ήνα χρόνο άργότερο στό νότιο τμήμα, άποτελεί και αυτός ένα μεγάλο έργο τέχνης. Δυστυχώς έχει καμειλετήθει. έχει τοποθετηθεί λαυθαρία (λαβή, για νά έπιπρέσει τό σχεδίασμα ενός άριστεροϋ χαμηλωμένου χειριστοϋ) και έχει μπερδεύσει με άλλα άσχετα προς αυτόν τμήματα. Τό στέμμα είναι αλήθεια θαυμάσιο, αλλά δέν ταιριάζει παρά στό άτομο πώ δείχνει τό άριστερό μέρος του προσώπου του, όπως φαίνεται από τό άριστορό αϋτί πώ έχει διασωθεί. Σε πόνο τάχα νά άνηκε αυτό τό πολυτελέσ διάδημα; Σ' έναν βασιλιά, σε μία θεά, σε μία έτέρα, σε μία σφίγγα; Και νεις δέν μπορεί νά άπαντήσει με βάση τίς σημερινές μας γνώσεις. Μπορούμε όμως νά έλπίζουμε ότι νέες ανακαλύψεις θά έπιτρέψουν μία μερα νά δοθεί άπάντηση και στό πρόβλημα αυτό.

Πρός τό παρόν είναι άπαραίτητος τό έκθρονοισμός τό υποτιθέμενο «Ιερέα-βασιλιά», ή άφαίρεση του κορμού από τί φανταστική άναπαράσταση και ή άπόδοση του στό δυναμικό μωδές άτομο, στό όποιο άνηκε. Η κατά πάροδοσ κρητική οικονομογραφία θά ήχοι βέβαια ένα από τά αγαπημένα της σύμβολα, αλλά ή ιστορική αλήθεια για τά μινωικά άθλήματα και ή καλλιτεχνική κληρονομία της Ελλάδας θά κερδίσουν ένα λαμπρό ντοκουμέντο μέχρι τώρα παραγνωρισμένο.

Χαρακτήρας των άγώνων

Η έννοια των μινωικών άθλημάτων δέν μάς είναι σαφές γνωστή. Όρισμένοι πιστεύουν πώς άποτελούσαν μέρος τελετών μύησης²⁵, άλλοι πάλι, πώς ήταν ένα μέρος άπλών θεαμάτων προς τιμή Κρητών πριγκίπων²⁶. Τά άθλήματα ήταν τά έξής: Ταυροκαθάψα²⁷, πυγμαχία, άλμα (ή δρόμος)²⁸, ακροβάσις²⁹ και χωρίς άλλο τό τόδο (ο Μηριόνης, πιστός σύντροφοσ του Ιδομενέα, βασιλιά της Κνωσού, ύπηρεζε νικητής τό άθλημα αυτό κατά τούς νεκρικούς άγώνες της ραψωδίας Ψ της Ιλιάδας).

Είναι πολύ πιθανό οι άγώνες νά τελούσαν σε λατρευτικούς χώρους (κεντρική αϋλή των άνακτορών) και σε θρησκευτική άτμόσφαιρα. Αυτό μοιάζει νά άποδεικνύεται από τό αρχαιολογικό πλαίσιο. Για νά παραμείνουν όμως στό χώρο της πυγμαχίας, οι δώδεκα πυγμαχοί της Αγίας Τριάδας είναι χαραγμένο πάνω σε ένα ρυτό, άγείο αναγνωρισμένο θρησκευτικού χαρακτήρα. Οι νεαροί πυγμαχοί της τοιχογραφίας της Σαντορίνης, μελλοντικοί άθλητές ύψηλής στάθμης, ήταν ζωγραφισμένοι μπροστά στην εισοδό ενός μικρού ιερού, τό όποιο περιείχε πολυτελή σκεύη και δύο τράπεζες προσφορών³⁰. Άγνεια για σπονδές, θυσιαστήρια, ιερά,

άναπαυτικές άθλητών, πλήθος θεατών έκονίζομένων στις τοιχογραφίες της Κνωσού, όλ' αυτά φέρουν στό νού τούς άγώνες πού, πολύ άργότερα, έξαγνεύθηκαν στην ήρεμη και κατάφυτη κοιλάδα του Άλφειοϋ, στην Όλυμπία.

Ο μύθος αναφέρει επίσης πώς οι Όλυμπιακοί άγώνες ίδρύθηκαν από έναν Κρητικό, τόν Δάκτυλο Ηρακλή, ο όποιος μαζί με τούς άδελφούς του, προστάτεψε τό Δία, όταν, μικρό παιδί, ή μητέρα του τόν έφερε στό σπήλαιο της Ίδας. Η παράδοση μάς πληροφοροει³¹ ότι τό άθλημα της πυγμαχίας καθιερώθηκε κατά την 23η Όλυμπιάδα (688 π.Χ.). Ο Όνομαστός ο Σμυρναίος άνακηρύχτηκε τότε νικητής.

Αυτός ο πρωταθλητής των Πανελληνίων άγώνων είχε αντίδειους προγόνους στην Κρήτη, πάνω από 800 χρόνια νωρίτερα. Θα είχε άραγε κερδίσει τό στεφάνι από κλαδί ελιάς³², άν ήταν αντίπαλός του ο άμειλίκτησ «πυγμαχος με τά κρινα»;

Σημειώσεις

1. D. MACKENZIE, χειρόγραφο ήμερολόγιο των άνασκαφών της Κνωσού, 1901-11, έβδομάδα της 11ης - 18ης Μαΐου 1901 (μικροφίλμ του Ashmolean Museum της Όξφόρδης).
2. A. J. EVANS, BSA 7 (1900-1901), σ. 15-16.
3. P. C. BOSANQUET, JHS 21 (1901), σ. 334-336.
4. A. EVANS, The Palace of Minos at Knossos, τόμος I (1921), σ. 8 και 272. P. DEMARGNE, Naissance de l'art grec (1964), εικ. 147. S. HOOD, The Minoans (1971), εικ. 43.
5. G. GLOTZ, La Civilisation égéenne (1923), εικ. 57. R. MATTON, La Crète antique (1960), πιν. I. H. R. HALL, The Civilization of Greece in the Bronze age (1970), εικ. 240.
6. A. EVANS, The Palace II (1926), σ. 785.
7. J. BOARDMAN, Greek gems and finger rings (1970), πιν. 160.
8. A. S. MURRAY, A. H. SMITH, H. B. WALTERS, Excavations in Cyprus (1900), σ. 32 και πιν. II, n° 1125.
9. A. PERSSON, The Royal Tombs at Dendra near Midea, (1931), σ. 41 και πιν. XXVI.
10. A. DESSEINNE, Revue des Etudes grecques (1960), σ. XXXIII.
11. ST. ALEXIOU, AAA II (1969), σ. 429-435.
12. J. COULOMB, BCH 103 (1979), σ. 29-50.
13. J. COULOMB, Revue archéologique (1978), σ. 205-210.
14. A. J. EVANS, BSA 7 (1900-1901), σ. 96, εικ. 31. P. WARREN, Minoan stone vases (1969), σ. 472.
15. A. J. EVANS, BSA 9 (1902-1903), σ. 56, εικ. 35.
16. A. J. EVANS, The Palace IV (1936), σ. 600 και εικ. 595.
17. J. L. BENSON, Bulletin of the Museum of Fine Arts (Boston 1966), σ. 35-40 και εικ. 1.
18. S. HOOD, Archaeological Reports for 1957, σ. 22 και πιν. 2(a) και The Arts in Prehistoric Greece 1978, σ. 119-120, εικ. 107.
19. J. HAZZIDAKIS, Tyllissos á l'époque minoenne, 1921, σ. 63, πιν. VIII.
20. SP. MARINATOS, Excavations at Thera IV (1971), σ. 47-49, εικ. 3 και πιν. E.
21. F. HALBHERR, Rendiconti dell' Accademia dei Lincei 14 (1905), σ. 368-370
22. J. COULOMB, BCH 105 (1981), σ. 35-40, εικ. 5.
23. Άνακτορωσ στό 5' Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο, Άγ. Νικόλαος (Κρήτη) Σεπτέμβρης - Οκτώβρης 1981.

23. Ο τευτμμένος αντίχειρας είναι μία καλλιτεχνική συμβατικότητα πού την συναντάμε συχνά στό μινωική τέχνη. Τον παρατηρούμε και στό χέρι του περιήμοιο φορέα του ρυτού της τοιχογραφίας της νότιας πλευράς της Κνωσού, στό χέρι του άνάλυτοϋ ταυρομάχου πώ άρπάζει έναν ταύρο από τό κέρατα (έκτίθεται στον 1ο όροφο του Αρχαιολογικού Μουσ. Ηρακλείου), σε ένα ελεφαντοστικό χέρι πώ όμοιοσες πρόσφατα ο Μ. POPHAM, BSA 72 (1977), εικ. 26 κ.έ.

24. A. J. EVANS, BSA 6 (1899-1900), εικ. 10.

25. P. FAURE, La vie quotidienne en Crète au temps de Minos (1973), σ. 320. Ulysse le Crétois (1980), σ. 102. CH. PICARD, Les Religions préhelléniques (1948), σ. 144.

26. F. CHAPOUTHIER, Etudes Crétoises V (1938), σ. 54.

27. A. XENAKI - SAKELLARIOU, Les cachets minoens de la collection Giannalakis, Etudes Crétoises X (1958), σ. 87-89.

28. Διο άνθρώπινης μορφής χαραγμένοσ στην τη ζωφόρο του ρυτού της Αγ. Τριάδας φαίνεται νά εκτελούν άλμα. Ένα τμήμα ενός τρίτου άθλητή, πώ διασώθηκε, μοιάζει νά παριστάνει τά πόδια του, καθώς πέφτει στό γή.

29. Ο πώ γνωστός και έντυπωσιακός μινωικός ακροβάτης είναι αυτός πώ κάνει τί ρόδα πάνω στό χρυσό κύκλο της λαβής του σπασιού από τά Μάλλια, πώ άνακαλύφθηκε τό 1936 ο F. Chapouthier. Πολλοί άλλοι ακροβάτες πώ εκτελούν άσκήσεις δεξιοτεχνίας δροκίνοτα χαραγμένοσ σε πλήθος σφραγιδόλιθων.

30. SP. MARINATOS, όπ. παραπάνω σ. 29-30 και πιν. 53-55.

31. ΠΑΥΖΑΝΙΑΣ, Ελλάδος Περιήγησις, V, 8, 7. 32. Έπαισό του νικητή στην Όλυμπία. Στούς άγώνες των Νεμύων τό έπαισό ήταν ένα στεφάνι από άγριο ελάινο. Στούς Δελφούς ήταν ένα δάφνιο στεφάνι, στην Κόρινθο ένα στεφάνι από κλαδί πεύκου.

The boxer with the lily necklace from Knossos

The reconstruction of the so-called "Priest-king" from Knossos is one of the more popular figures of minoan art. She is made with three ancient fragments of painted plaster (the crown, the torso, the left leg); the other parts are modern, hypothetical painting. When A. Evans uncovered the plaster fragments in 1901, he wrote they belonged to different personages and "the torso may suggest a boxer". To my sense, he was right. Anatomical observation of this torso show a contracted powerful musculature and the left disappared arm was surely in ascending position because the pectoral muscle is raised. These observations allow us to conclude the torso was one of a boxer resembling the many athletic representations engraved on the Boxer Vase from Agia Triada. The lily crown belonged to another personage, perhaps a priestess (like on the Agia Triada sarcophagus). The painted reliefs of two athletes boxing in the palace of Knossos were surely the model of the "boxing children" fresco in Akrotiri at Thera.